

КАТАСТРОФІЧНИЙ СТАН ПІСЛЯ 1947 РОКУ ЦЕРКОВНИХ СПОРУД У ПЕРИСЬКІЙ ЄПАРХІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ПОЛЬЩІ

В роботі вперше було виявлено та характеризувано ознаки спорідненості стилістики та творчого методу української церковної дерев'яної архітектури на території Південно-Східної Польщі як на рівні спільності пошуків нової інтерпретації класичної спадщини загалом, так і на рівні континуації архітектурних проявів локальної ідентичності.

Визначені стилістичні особливості об'єктів української церковної дерев'яної архітектури та розкриті ознаки її вартості, проаналізовано вплив на сучасну церковну архітектуру.

Ключові слова: архітектура, дерев'яна архітектура

Українські церкви на території Південно-Східної Польщі після 1947 року опинилися в дуже критичній ситуації. Розпочалася широкого закрою руйнація церковних споруд – часто кількасотлітніх заповідників. Шириться безкарне грабування церковного майна: старих, пам'яткових ікон, іконостасів, різноманітного дорогоцінного церковного оснащення.

У тогочасному Ряшівському воєводстві докрано найбільших знищень, зруйновано сотні церков – шедеври, світового значення церковної архітектури. Антиукраїнські елементами всякими способами страшного вандалізму старалися затерти сліди українського етносу на згадуваній вище території.

У 1957 році на сторінках «Ochrony Zabytkow» [1] з'явилася стаття у справі охорони церковної архітектури в ряшівському воєводстві. Це був у тому часі єдиний і перший голос польського історика мистецтва Ришарда Бриковського, який сигналізував про тогочасний стан знищень церковних об'єктів у Польщі. Автора статті нуртувала проблема охорони церковної архітектури. Він підкреслював трагізм цього питання.

Складну ситуацію церковної архітектури дбайливо берегла польська комуністична влада перед широкими колами суспільства, затаювала вона злодіяння своєї політики; лицемірно стверджувала, що церковна безвартісна архітектура нікому не є потрібна.

Не цікавилось також охороною та збереженням церковних заповідників професіональне середовище, якому було байдуже те все, що діється з церквами. На допомогу поспішили лише поодинокі ентузіасти, яких хвилював нищівний процес спадщини архітектурного багатства минувшини.

Самовладці Ряшівщини протягом кількадесятилітньої своєї діяльності, позбавлені всяких принципів етики, заподіяли неоціненої досі шкоди, не лише українській, а й світового значення культурі. Спричинилися знищенню

кількасотлітнього осягнення церковного архітектурного мистецтва. Профанація Божих храмів набирала щораз більшої бруталності; церковні заповідники на території польської держави не заслуговували на поняття «пам'ятки архітектури».

Одиниці в консерваторських службах у секторі охорони церковної архітектурної спадщини, яким не була байдужою доля церковних заповідників, стикалися зі щораз більшими труднощами, зустрічали щораз більші перешкоди. Невблаганний час «працював на шкоду церковним заповідникам».

Дещо менше знищень було у краківському воєводстві, в границях якого знаходилася Західна Лемківщина. У Кракові знайшлося більше розсудливих політичних і державних діячів, у котрих далеко менший був тиск на масове безжальне нищення церковних пам'яток – архітектурних шедеврів. У Західній Лемківщині розібрано та спалено біля 50 церков. У Новій Весі спалено церкву в 1975 році, церква згоріла до тла разом з усім церковним оснащенням.

Українська церковна архітектура на етнічних українських землях у Польщі зазнала великих, незлічених втрат, розмір яких і досі не встановлений. Нечуваним у світі насильством і скандальною депортацією українського населення з прадідівських рідних земель і грабунком їхнього майна; масовими арештами української інтелігенції, греко-католицького духовенства та тисячі селян закінчено ліквідацією українського етносу, української церкви.

Міжетнічні та міжкультурні аспекти збереження української церковної архітектури на згадуваній вище території не давали найменшої надії на їхню охорону. Опущені церковні будівлі були приречені на неунікнену, примусову «смерть».

Юридичний статус опущених церков регулював урядовий закон з дня 6 травня 1945 року «O majątkach porzuczonych i porzuconych». Цей закон відносився лише до греко-католицької церкви, йому не підлягав римокатолицький костел. Ухвалою Ради Міністрів від дня 12 вересня 1945 р. скасовано «Конкордат» (Угоду) польської держави з Апостольською столицею, який діяв від 23 квітня 1925 року. Такий політичний підхід польської державної влади перекреслював діяльність українського греко-католицького церковного обряду. Заказана українська греко-католицька церква на території Польщі офіційно перестала існувати.

Декретом від 25 вересня 1947 року і від 28 вересня 1949 року польська держава переймає у свою власність залишене українцями їхнє майно, в тому числі й церковне. В багатьох випадках церковні об'єкти віддавали католицькій польській костельній адміністрації на їхні потреби. Не

зустрічалось випадків, щоб єпископська курія перейняла хоч одну заповідну церкву з метою її охорони. Церкви, з яких користали польські колоністи, перелицьовано на костели, затрачували вони в більшості випадків свій первісний вигляд. Знищено іконостаси, ікони, декоративні елементи, оздобу інтер'єру церкви та інші речі церковного оснащення.

З початком 50-их років розпочато планову акцію масового нищення церков, каплиць, дзвіниць та всього цього, що мало який-небудь зв'язок з українською культурою. Державна адміністрація продавала польським колоністам церкви за смішно невелику ціну – прямо віддавали даром на господарські потреби: будову будинків – хати, стан, хліви тощо й на опал, але з одною основною умовою, що церкви будуть негайно розібрані. Найбільш ефективним нищенням церковних споруд були заплановані акції з боку громадських організацій, яким повністю сприяла державна та партійна влада, котра не тільки дозволяла, а й заохочувала до руйнування церковних храмів.

Високопоставлені урядовці ширили пропаганду, що це все є тільки залишковим пересудом і забобою загальної темноти минувшини.

«Trudno dzis jelnoznacznie ozaszcie, ilepartyjnego dzialania, ciemnoty, oraz hto tu but bardziej «ciemnota», ogarniety: zachecajacy i przyzwolajacy na niszczenie swiatyn, partyjny towarzysz «na uzzedzie» oraz wykonawca jego polececu durektor PGR, czy goral “spod samiuskich Taten”, ktory w opuszczonych inratyniach trzymal swoje trzody, a okna pozbawione szyb oslanial pietnasto – szesna-stoweernumi ikonami» [2].

Здавалося, що в часі сякої-такої політичної відлиги після 1956 року припиниться й руйнівна акція церковних храмів, однак так не сталося. Ось, що пише про це Є.Завалень: «...w romach «partyjnych i spolecznych czynow» (m.in. rozebrano kompleks cerkiewno-odpustowy w Paclawiu (Пацлавська Кальварія), cerlcwie parafialne w Radymuce, Stubnie, filialna w Nakle i t.d.). Do 1996 r. na terenie obecnego wojewodztwa przemyskiego w ten sposob zniszczono 120 z 250 przedwojennych cerkwi» [3].

Число 120 знищених церков, може бути, що було занижене; автор вище згаданої цитати не був спроможний віднайти докладні дані, тим більше, що на місці давних зруйнованих церков стояли вже костели. Згадуючи лише, що в околиці Радшина в списках книжки: «Losy cerkwi w Polsce» поминуто знищені церкви: в Сосниці, Заболоттю, Глиницях, Волі Глиницький, дві церкви – стару дерев'яну і нову муровану (1937-39), ще не закінчену в Ніновичах, а що сказати про церкви приграничних околиць Бойківщини, де й по церквах і по багатьох селах навіть сліду не осталось, на їхньому місці сьогодні шумить ліс.

Зачароване коло «аспекту охорони та здоров'я» церковної архітектури

тривало далі і в часі початку політичних змін. У 1988 р. латинська парафія з Ршикової Волі, ніби-то з метою капітального ремонту, розпочала розбирати заповідну дерев'яну церкву (побудовану 1734р.) в Бобрівці на Ярославщині, при цілковитій байдужості, – «...jesli nie sichym pizyzwoleniu Wojewodzkiego Konseiwatora Marka Sosztyly» [4].

Церкву (1630) в Кругелю Великому (Перемишль) розбирали з перервами від 1989 р. до 1997 року, знову тут з'являється консерватор з Ряшева – Марек Гошила.

«Cerkiew pw. Wniebonstapienia Panskiego n Knehelu Wielkim, ktorey historie opowremy, miala szansa nic podziclic smutnego losu wielu innych zabytkow. Niestety, mimo zaangażowana znacznych sroolhow, uledla zniszczeniu» [5].

На території Польщі залишилось з Перемиської Єпархії 31 деканатів, з яких 7 (Добромільський, Нажанківський, Медицький, Краківський, Равський, Угнівський і Белзький) були розмежовані державним кордоном.

У деканатах на території Польщі у 1945 році було: у Добромільському – 18 церков, знищено 15; Бірчанському з 27-ох зруйновано 17; Нижанківському знищено 13, уціліло 5; Перемиському – 31, зруйновано 18; з 15-и церков у Медицькому знищено 10; Порохницькому знищено 9, а було всіх 21-а церква; в Радимнянському з 29-и зруйновано 16; Ярославський начисляв – 25, знищено – 15; у Краковецькому з 12-и зруйновано 7; Сінявський – 13, знищено – 6; в Любачівському було –16, зруйновано – 7; Чесанівському – 27, знищено –10; Равському з 13-и уціліло 7; Угнівському – 16, зруйновано – 9; Белзькому – 14, знищено – 10; Лежанському – 7; Ліському – 32, зруйновано – 19; Устрицькому – 25, знищено – 10; Балигородському – 33, зруйновано 24; Літовищівському – 36, знищено – 28; Тіснянському – 25, зруйновано – 19; Динівському з 19-и церков знищено – 9; Сяніцькому – 24, знищено – 3; Буківському – 20, зруйновано – 16; Короснянському з 8-и знищено 1; Риманівському – 29, знищено – 19; Дуклянському також зруйновано – 19, а було всіх 32; Горлицькому – 36, знищено 3; Грибівському – 17, знищено – 3; мушинському – 28, зруйновано – 4 церкви.

Разом на території Польщі бувшої Перемиської Єпархії знищено 375 церков. 245 – перебрали римо-католики. Більшість із них перелицьованих на костели, втратили зовсім свій первісний вигляд – вартість церковної архітектури.

Список використаних джерел

1. Brykowski R. – «W sprawie architektury cerkiewnej wojewodzwa azeszowniego», «Ochrona Zabytkow», nr.2, 1957, стор.99-112.
2. Zbiorowa praca «Lozy cerkwi w Polsce po 1947 roku», R.Brykonski, «W

- sprawie architektury cerkiewnej wojewodstwa Pieszowskiego po 33 Lalach», стор.149.
3. Zbiorowa praca “Lozy cerkwi w Polsce po 1947 roku“, R.Brykonski, “W sprawie architektury cerkiewnej wojewodstwa Pieszowskiego po 33 Lalach”, стор.271.
 4. «Losy cerkwi w Polsce», «W sprawie architektury cerkiewney...», 1997, стор.155.
 5. «Losy cerkwi w Polsce», «W sprawie architektury cerkiewney...», 1997, стор.179.

Аннотация

В данной работе впервые было обнаружено и охарактеризовано признаки совокупности разных стилей и творческого метода украинской церковной архитектуры на территории Юго-Восточной Польши, как на уровне совокупности исследований новой интерпретации классического наследства вместе, и на уровне конституции архитектурных проявлений локальной идентичности.

Исследованы стилистические особенности объектов украинской деревянной церковной архитектуры и раскрыты признаки её ценности, сделан анализ влиянию на современную церковную архитектуру.

Ключевые слова: архитектура, деревянная архитектура

Annotation

The work is devoted to the main approaches to the treatment of the facilities in the Ukrainian wooden church architecture on the territory of South-Eastern Poland. The features of stylistic kinship and creative method of the Ukrainian wooden church architecture on the territory of South-Eastern Poland. Were first found and characterized in the work, both at the level of new interpretation of classical heritage in general and fit the level of architectural manifestations of local identity.

Stylistic features of the objects of the Ukrainian wooden church architecture are defined and wooden architectural features of its cost and its impact on modern church architecture are exposed.

Keywords: architecture, church architecture.